

22. Хунаху Р.А., Цветков О.М. Исторический феномен в современном преломлении. // Социол. исслед., 1995, № 11.
23. Чубарьян А.О. Или черное, или белое. // Поиск. 2010, 26 мая.
24. Чуйкина С.А. Реконструкция социальных практик. // Социол. исслед. 2000, № 1.
25. Хатингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. – М., 2008.
26. Пономарева Е. Вывихнутый век. Кто его вправит? Хаос, конфронтация, интеграция. 2016.

Аскарали у. А.,
Махмуд Кашгари-Барскани атындагы
Чыгыш университети, магистрант

ИСЛАМ ДИНИНЕ БАЙЛАНЫШТУУ МАСЕЛЕЛЕРДИН БАСМА СӨЗ БЕТТЕРИНДЕ ЖАРЫЯЛАНЫШЫНЫН АБАЛЫ

Макалада ислам динине байланыштуу маселелердин бүгүнкү күндө басма сөз беттеринде жарыяланыш абалы талдоого алынат

Ачкыч сөздөр: дин, диний экстремизм, терроризм, миссия, соцтармак, терракт, хиджаб, паранжа, чадра.

Кыргызстандагы басма сөз мейкиндигинде мусулмандарга Ислам дининин табияттары тууралуу туруктуу маалымат берип, анын мыйзамдарын аткарууну үйрөтүүгө багытталган, ал эми мусулман эместерге бул дин тууралуу чыныгы маалыматты жеткирүү, анын кубулуштарын түшүндүрүү миссиясын аркалаган басылмалар жокко эсе. Бирок, басма сөз майданында дин тууралуу жарык көргөн материалдар жөнүндө сөз кылса болот. Тагыраак айтканда Ислам динине байланышкан же мусулмандар катышкан окуяларды чагылдырган материалдар байма-бай жарык көрүп турат, мындан улам алардын сапаты тууралуу илимий журналисттик иликтөө жүргүзүү талапка ылайыктуу.

Коомдо журналисттер тарабынан Ислам динине байланыштуу айрым маселелер мезгил-мезгили менен көтөрүлүп, коомдук майданда талкууга алынып турат, алар: Ислам динин карманган адамдардын же топтордун саясатка аралашуусу, мусулман эркектердин эки аял алуусунун мыйзамдуулугу, алардын узун кийинип, сакал коюп жүрүүсү (өзчө жаш улан-жигиттердин), ал эми аялдардын жоолук салып, дене башын жапкан кийим кийүүсү сыяктуу атрибуттук өзгөчөлүктөрү менен байланышкан маселелер. Андыктан биздин илимий иштин негизги объектисине ылайык талдоого алына турган материалдар арбын, алардын айрымдарына илимий анализ жасап көрөлү.

Көбүн эсе Ислам динине тийиштүү маселелер журналисттер тарабынан курман айт, орозо айт сыяктуу күндөрдө, диний институттар тарабынан уюштурулган иш чараларда, дин ишмерлерине алакасы бар кайсы бир окуяларда күндөлүк жаңылык иретинде жарыяланат.

«Кыргыз Туусу» гезитинин 2017-жылдагы, 5-декабрь №94 санында «КТ-Пресс» рубрикасына «Чуулуу Чубак ажы сурак берди» деп аталган чакан кабар орун алган, анда «Токол алганын жарыялап алып, соцтармактардын токмогун жеген мурдагы муфтий Чубак Жалиловдун чуусу али бүтө элек», - деген сүйлөмдөр менен башталган кабарда Ислам илимпозу Чубак Жалиловдун укук коргоо органдары тарабынан суракка алынып жатканы, ал экинчи аял алуу менен мыйзамды бузганын мойнуна алганы жазылат¹. Чубак Жалиловдун экинчи аял алгандыгы «Супер инфо» гезитинин назарынан алыста калган эмес, тактап айтсак бул боюнча аталган гезит декабрь айындагы №787 санында 2, 7-бетте, 34-бетте, №788

¹ // Кыргыз Туусу, 2017, 5-декабрь, №94.

санында да сөз кылган. Ушул эле маселе «Супер инфо» гезитинин №788 санына да жарык көргөн.

«Кыргыз Туусу» гезитинин 2017-жылдагы №90 санынын 5-бетинде «Хиджаб кийген куурчак чыкты» деген аталышта Американын Mattel компаниясы хиджаб кийген барби курчагын чыгарганы кабарланат¹. Ушул эле гезиттин №83 санына «Теракт жасоого даярдалган адам кармалды», деп Жалал-Абад облусунун тургуну Сирия согушуна катышып келген 31 жаштагы адамдын кармалганы кабарланат². «Кыргыз Туусу» гезитинин 2017-жылдагы №76 санынына болсо «Кыргызстан Ислам университети билим булагы, кечээ, бүгүн жана эртең» деген аталышта Ислам окуу жайы боюнча кеңири көлөмдөгү жарнамалык макала жарык көргөн³.

«Вечерный Бишкек» гезити 2017-жылдын 29-сентябрдагы №115 санынын 2-бетинде «Панорама дня» рубрикасына «Исламские ценности в современном светском государстве» деген аталышта Бишкекте өткөрүлгөн Эл аралык конференциянын жүрүшү боюнча кабар жарыяланган. Анда Президент Алмазбек Атамбаевдин конференциянын ачылышында сүйлөгөн сөзү келтирилип, иш чара тууралуу чакан маалымат камтылган.

Кыргыз басма сөз мейкиндигинде Ислам динине байланыштуу саясий темалар да мезгил-мезгили менен жарыяланып турат. Мындай маселелер көбүн эсе экстремизм, терроризмдин көлөкөсүндө баяндалат.

«Вечерный Бишкек» гезитинин 2017-жылдын 4-октябрдагы №117 санынын 4-бетинде «Подробности» рубрикасында «Экстремизм и терроризм – звенья одной цепи»⁴ деген аталыштагы макала жарык көргөн. Анда Чүй облусунун Шаардык Ички Иштер Башкармалыгынын Мыйзамсыз миграция жана экстремизмге каршы күрөшүү бөлүмүнүн адиси, милициянын майору Улан Жаныбек уулу менен журналист Юрий Кузьминдин маеги жарыяланган. Анда экстремисттик кыймылдардын иш аракеттери, жаштардын агымдарга кирип кетип жатышы сыяктуу маселелер козголгон. Журналисттин «Обрисуйте облик современного террориста» деген суроосуна эксперт: «Если еще пять лет назад это однозначно был мужчина средних лет с незаконченным школьным образованием, то сейчас это в основном молодежь. Не так давно мы разрабатывали группу приверженцев «Хизб ут-Тахрира». Так вот, основной костяк этой организованной группы составляли люди с высшим образованием, были среди них и будущие врачи, и педагоги», деп жооп берген. Макалада бир канча маселелер үстүрттөн айтылып айрым таалылуу учурларга маани берилген эмес. Мисалы, респонденттин жогорудагы жообу бизде кызыгуу жаратты. Тагыраак айтсак, буга чейин экстремисттик идеяларга азгырылгандар социалдык жактан өнүкпөгөн, билими жок адамдар деп сыпатталып келсе, бул адис өз тажрыйбасынан улам алардын катарында жогорку билимдүү жаштар, медицина, педагогика тармактарында билим алып жаткан студенттер да бар экенин айтып, бүгүнкү радикалдык топтордун катарын билимдүү адамдар толуктап жатканын айтып берди, бирок журналист Юрий Кузьмин ал маселеге токтолбой, «Чем уголовный розыск отличается от борьбы с радикалами» деген суроосу менен кеп нугун башка тема менен уланткан.

«Вечерный Бишкек» гезитинин 2017-жылы 14-июлда жарык көргөн №82 санында «Ош против экстремизма и террора» деген аталыштагы макала орун алган. Анда 1990-жылдары Кыргызстанга кирип келген «Хизб ут-Тахрир», «Өзбекстан Ислам кыймылы» сыяктуу уюмдардын Кыргызстандагы иш аракеттери тууралуу бир нече фактылар жазылып, Сирияга кеткен айрым жарандар, интернеттеги экстремисттик чакырыктардын кесепети, радикализм менен көрүшүүдө көрүлүп жаткан иш аракеттер баяндалган⁵.

«Эркин Тоо» гезитинин 2015-жылдын 6-мартындагы №18 санында «Адашкан аялдар же экстремисттик идея азгырыгы кайда алып барат?» деген аталыштагы макала жарык

¹ // Кыргыз Туусу, 2017, 21-ноябрь, №90.

² // Кыргыз Туусу, 2017, 24-октябрь, №83.

³ // Кыргыз Туусу, 2017, 29-сентябрь, №76.

⁴ // Вечерный Бишкек, 2017, 4-октябрь, 4-бет, №117.

⁵ // Вечерный Бишкек, 2017, 14-июль, №82, 5-б.

көргөн. Анда макаланын автору, журналист Бегим Турдалиева Кыргыз Республикасында ишмердүүлүгү тыюу салынган «Хизб-ут-Тахрир» уюмунун мүчөлөрү кармалганын УКМК жана ИИМге шилтеме берүү менен жазат. Акыркы учурларда аталган уюмдун мүчөлөрү көбөйүп баратканын белгилеген кабарчы: «*Дүйнөдө террористтик уюм катары таанылган «Хизб-ут-Тахрир» уюмунун ишмердигине 2003-жылы КРдин Жогорку соту тарабынан тыюу салынган...*» деген сүйлөмдөрдү келтирет¹.

Жогорудагы сүйлөмгө талдоо жүргүзүүдөн мурда «терроризм» деген терминге аныктама берели.

Терроризм – системалык түрдө террорго таянуу менен жүргүзүлгөн саясат. Негизинен а) террордук акцияны уюштуруу, пландоо, даярдоо жана ишке ашыруу; б) террордук акцияларга, террордук максаттарда жеке адамдар же коомдук, мамлекеттик уюмдардын үстүнөн күч колдонууга, материалдык объектилерди жок кылууга шыкактоо; в) мыйзамсыз куралдуу бирикмелерди, кылмыштуу топторду (кылмыштуу уюмдарды), террордук акцияларды ишке ашыруу же ага катышууга чакыруу; г) террорчулукка үгүттөө, окутуп-үйрөтүү жана террорчуларды колдоо, пайдалануу; д) террордук уюмду, топторду каржылоо же башкача жардам көрсөтүү Терроризмге жатат. Террордун (латынча *terror* – коркутуу, үрөйүн учуруу) синоними «зордук кылуу, күчкө салуу», «чочутуу» болуп саналгандыктан, ушул сыяктуу жол менен тигил же бул аракеттерди жасоого мажбурлоо жана коркутуу же баш тарттыруу же ошол эле максатта аракет жасайм деген коркутуулар да Терроризм деп аталат. Кеңири мааниде: 1) террор саясаты жана аны иш жүзүнө ашыруу үчүн күч колдонулган кылмыштын бир түрү; 2) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында өрттөө, жардыруу же адамдарга өлүм коркунучун жаратуучу, олуттуу зыяндарга, болбосо башка коомдук коркунучтуу кесепеттерге алып келүүчү иш-аракеттерди жасоо, эгер ал аракеттер коомдук коопсуздукту бузуу, мамлекеттик бийликти алсыратуу максатында калкты коркутуу же болбосо террорчулар же террордук уюмдардын кызыкчылыгы үчүн мамлекеттик органдарды, эл аралык, коммерциялык, коомдук ж. б. уюмдарды тигил же бул аракеттерди жасоого мажбурлоо Терроризм катары каралат. Мүнөзү жагынан Терроризм уюшулбаган (жеке), уюшулган, улуттук, диний, идеологиялык болуп бөлүнөт².

Бул аныктамага ылайык макаладагы: «*Дүйнөдө террористтик уюм катары таанылган «Хизб-ут-Тахрир» уюмунун...*»³, - деген сүйлөмдө «терроризм» сөзү туура эмес колдонулган. Анткени, аталган уюмдун террордук актыларга тиешеси далилденген бир да факт дүйнө жүзүндө⁴, анын ичинде Кыргызстанда да катталган эмес. Кала берсе жогоруда аныктамада келтирилген пункттардын бирөөсүнүн да белгилери байкалбаган.

Ошондуктан «Хизб-ут-Тахрир» уюмун «экстремисттик» деп атоо туура болот. Анткени, аталган топтун чакырыктары мамлекеттик конституцияны жокко чыгарып, альтернативалуу башкаруу системасын сунуштайт жана экстремисттик элементтерди өз ичине камтыйт.

Кала берсе «Хизб-ут-Тахрир» уюму да Кыргыз Республикасынын Баш мыйзамына ылайык «экстремисттик» деп табылган⁵.

Макаланын башында «Хизб-ут-Тахрир» уюму тууралуу сөз болуп келип, андан ары Сириядагы согушка аттанган аялдардын саны улам өсүп жатканын, ИИМдин каттоосунда эки миңге жакын экстремизмдин жактоочулары каттоодо турганы жазылган. Макаланы бир окуп чыккан адам «Хизб-ут-Тахрир» уюму Сириядагы согушка адамдарды үгүттөйт экен

¹ // Эркин Тоо, 2015, 6-март, №18, 10-бет.

² “Кыргызстан” улуттук энциклопедиясы: 6-том. / Башкы редактору Асанов Ү. А. К 97. Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2014. 816 бет, илл. ISBN 978 9967-14-117-9

³ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

⁴ Россиялык чыгыш таануучу, саясат таануучу, теолог А. В. Малашенконун «IslamNews» интернет порталына берген интервьюсү. 2014.

⁵ Кыргыз Республикасынын «Экстремисттик аракеттерге каршы туруу» жөнүндөгү Мыйзамынын 1-беренеси. 17.08.2005.

⁵ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

деген түшүнүккө кабылат¹. Экстремисттик деп табылган уюм же топтордун арасында «Хизб-ут-Тахрирден» башка да бир канча уюмдар бар. Алар тууралуу маалымат берилбей аталган уюмга басым жасап, анын көлөкөсүндө Сирияга кетип жаткан аялдар маселесин көтөрүү чындыгында жалаа жабуу болуп саналат. Кала берсе макалада колуна курал көтөрүп, кап-кара кийинип алган аялдардын иллюстрациясын колдонуу да экстремизм темасына туура келбейт.

Кыргызстандагы гезит беттеринде негизинен Ислам динине байланышкан маселелердин катарында социалдык темалар басымдуулук кылат. Биз журналисттик иликтөө учурунда бир канча басма сөз беттерин барактап, иликтеп чыктык жана социалдык маселелердин көлөкөсүндөгү Ислам элементтерин көбүрөк байкадык. Аларга төмөнкү макалалар далил болуп берет.

«Кыргыз Туусу» гезитинин 2017-жылдын 16-майындагы №37 санында «Атасы бар бала сакал койбойт...» деген аталыштагы макала жарык көргөн. Анда Кыргызстандагы балдардын 6,5 пайызы жетим балдар экени айтылып, алардын абалын сүрөттөө менен башталат. Анан жетим балдар маселеси бекеринен макаланын башында айтылбаганы белгиленип, төмөнкүчө жазылат: «...*Атасы тирүү туруп сакал койгондор көбөйдү. Он сегиз жашка чыгып-чыкпай жатып сакал койгондор бар. Сегиз тал сербейген сакалы адамга жарашпаса да, апсыйтып коюп аны «модага» айландыргандарды көрүп «тообо» деп жасаңды кармайсың...*»².

Биздин пикирибиз боюнча макаланын автору, журналист Болотбек Таштаналиев жогорудагы сүйлөмдү жазуу менен бүтүндөй сакал койгон кыргыз жаштарын кемсинтип, жемелөө аркылуу журналисттик этикалык кодексин бузган сыяктуу. Мисалы: 2007-жылдын 8-декабрындагы журналисттердин Республикалык жыйынында кабыл алынган «Кыргызстан журналисттинин этикалык кодексинин» 6-бересине назар салсак, «*Журналист ММКны коомдун мүдөөсүнө, адамдын жана жарандардын укуктарына каршы, согушуу, зомбулукту, расалык, улуттук, жыныстык, региондук, диний, сексуалдык жана социалдык кастыкты пропагандалоо максатында пайдалынышына жол берилбейт.*

*Материалдарды даярдоодо макаланын мазмунунан ажыратуу мүмкүн болбогондон тышкаркы башка учурларда журналист адам (же адамдар тобуна) таандык белгилерди, ошондой эле тышкы кебете жана психикалык өзгөчөлүктөрүн көрсөтүүдөн оолак болгону абзел»*³; Ошондой эле, 7-беренедө: «*Журналист өзүнүн иштөөсүндө ар-бир адамдын жеке жашоосуна урмат-сый мамиледе болууга тийиш*»⁴.

Кыргызстан демократиялык өлкө, ага ылайык ар бир жаран дин тутуу эркиндигине ээ жана мамлекеттин баш мыйзамына каршы келбеген абалда өз динине тийиштүү өзгөчөлүктөрдү карманууга укуктуу, ал эми сакал коюу мыйзамга тескери эмес. Демек, журналист 7-беренеге ылайык ар бир адамдын жеке жашоосуна урмат-сый мамиледе болууга тийиш, ал эми 6-беренедө жазылгандай адам (же адамдар тобуна) таандык белгилерди, ошондой эле тышкы кебетени сынга алуу, анын жарандык укуктуу бузууга болбостугун эске алса болмок.

Макалада андан ары сакал койгон жаштар туурасында: «*Сүйлөсө, ыйман жолунан сүйлөшөт, кудайды бетке кармап, пайгамбардын хадистеринен айтышат. Бирок, салт билбеген, ата-баба салтын баалабаган, атасын сыйлабаган, ата-эненин тарбиясын көрбөгөн жаштар экени түк баскан нерсесинен көрүнүп турат»*⁵, - деп жазылып, эч кандай мисал же далил келтирбей туруп сакалчан жаштар салт билбес, тарбия көрбөгөн адам катары мүнөздөлүүдө. Бул жагдайда автор маселени ачууга бир жактуу багытты алып жазганы өкүнүчтүү.

⁶ // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

² // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

³ Кыргызстан журналисттинин этикалык кодекси, 2007, 6-берене.

⁴ Кыргызстан журналисттинин этикалык кодекси, 2007, 7-берене.

⁵ // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

Жогорудагы сүйлөмдөрдөн соң кыргыздын салтында жигиттер сакал өстүрбөгөнү, сакалды небере көргөн адамдар гана койгону жазылат да, макаланын автору өзүнүн аша чаап кеткенин байкагандай «адам укугу» деген маселени эскерип «...Мейли атасын сыйлагысы келбейби, бул алардын укугу...», «...Кыргызстандын Баш мыйзамына ылайык сакал койобу, мурут койобу, же ээгине эчкиникендей кылып жабыштырып алабы, ага тыюу салынган эмес. Бизде бабалардын салты жааштарга сакал коюуга тыюу салат» деген тексттен кийин, кайра мурут койгондор жемелөөгө алынат жана мындай деген сөздөр менен макала уланат: «Эч кимге жашыруун эмес, ата бабаларынан да динди артык көргөн муун өсө баштады. Бул айтканга жеңил болгону менен улуттук коопсуздук маселесинен алып караганда, өтө коркунучтуу нерсе»¹.

Журналист өзүнүн макаласынын соңунда: «Кыргыздын ата салтында бекеринен аталуу балага сакал коюуга тыюу салынган эмес. Ансыз да 130 229 жетим бала бар, эми алар тагдырдын буйругу менен жетим болуптур, а тиги сакалчан жааштарчы? Атасы туруп сакал өстүргөн жааштар өз мамлекетин, өз улутун жериген жетимдер болуп калабы?»² деген сүйлөмдөр менен жыйынтыктоого аракет жасаган.

Жогоруда маалым болгондой Ислам динин карманган жаш жигиттердин сакал өстүрүүсү журналист тарабынан катуу жемелөөгө алынууда, бирок Баш мыйзамга ылайык эч ким, ишеними, сырткы кебетесине карап кодулоого алынуусу мүмкүн эмес. Кыргыз Республикасынын Конституциясында 16-беренин 2-пунктунда «Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде, өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктары менен эркиндиктерин урматтайт жана камсыз кылат. Эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этноско таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого алынышы мүмкүн эмес»³, деп белгиленген. Демек туткан дини, ынанымдарына карата жемелеп, «сакалын апсыйтып» деген сөздөр менен шылдыңдоосу мыйзамды бузгандык, журналисттик адепти сактабагандык катары баалоого болот.

«Кыргыз Туусу» кыргыздын тун гезити 1924-жылы 7-ноябрда «Эркин Тоо» деген аталышта жарык көргөн. Биринчи гезит канчалаган кыйынчылык жарык көргөн. Ал кезде кыргыздын гезити тургай китеби, алфавити жок кез болчу. Бирок ошого карабай Ишеналы Арабаев, Осмонкул Алиев сыяктуу кыргыздын залкарлардын тынымсыз эмгеги менен Ташкент шаарында араб ариби менен басылып чыккан.

Ошентип, «Эркин Тоонун» эң алгачкы санына материал топтоо чыгамрмачылык «штабдын» кара жумушун тарткан жооптуу катчы Сыдык Карачевге өзгөчө түйшүк түшүрдү. Ал, устаты санаган Ишенаалы Арабаев, кадыр-көңүл өтүшүп сыйлашкан Осмонкул менен Кусейиндин: «Биринчи бетке сенин ырыңды койолу», - деген сунушуна караманча макул болбой койду. "Гезитти өзүм чыгарып жатып, ага өз ырымды «бет ачар» кылып бассам, ыйманга туура келбей калбайбы, эл эмне дейт, журт эмне дейт, буга дейре мүлдө Түркстан окурман чөйрөсүнө белгилүү «Көмөк», «Гилши», «Ак жол», «Шолпон», «Жас кайрат» деген гезит-журналдарына ыр, публицистикалык макалаларым байма-бай басылып келген аркы казак туугандарыбыз эмне дейт?» - деп, деле адамдан башкача ыйбаа көрсөтүп, адептүүлүк сактады. Ошентип Сыдык Карачев өзүнүн ыры басылчу орунга Орто Азиянын коммунисттик университетинде окуган жаш талант Аалы Токомбай уулунун «Октябрдын келген кези» деген ыры жарыялаган.

Октябрь күлүмсүрөп келген кези,
Энчисин өз-өзүнө берген кези!

Мурунку чынжыр курган душмандарды
Ичинен кедей таптын терген кези.

¹ // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

² // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

³ // Кыргыз Туусу, 2017, 16-май, №37, 5-бет.

Так бүгүн кедей орун алган кези,
Бирдешип, кайраттанып калган кези.
Аксөөк, капиталдын уругуна
Айыкпас кара дары салган кези.

Кийинчерек «Эркин Тоо» гезити жалаң партиялык же чарбалык темадагы гана материалдарды жарыялабастан, маданий, агартуучулук багытты көздөгөн макалаларга арбын орун берген.

Гезит алгачкы жылдары нукура элдик басылма катары чыккан. Анда жаңыдан бутуна туруп келаткан кыргыз мамлекетинин коомдук-саясий, маданий турмушундагы күндөлүк окуяларды, жаңылыктарды, көпчүлүктүн көйүндөгү маселелер козголгон.

Гезит тарыхта «Кызыл Кыргызстан», «Советтик Кыргызстан», «Кыргыз Туусу» аталыштарын алып жүрдү. Ошентсе да бардык доордо кыргыз элинин пайдасына кызмат өтөп келген¹.

Качандыр бир кездери кыргыздын кат сабатын жогорулатууга кызмат кылып, жалпы журтту агартууда олуттуу орунду ээлеп келген гезитте иштеген тийиштүү редакция кызматкерлери, бүгүн кыргыздын өз уулдарын жат кылып, алардын сырткы кебетесинен баштап, ишенимине чейин жемелеп, сакал койгон, диний ишенимдеги жаштарды улуттук коопсуздук маселесине чейин айландыруусу, бул өтө өкүнүчтүү маселе. Тастыктап айтканда аталган макалада эч кандай объективдүү ойго орун берилбей, эмоцияга алдырып, өз оюн таңуулоо менен кесиптик принциптер да одоно бузулган.

Биздин журналисттик изилдөөбүздө «Эркин Тоо» гезитинин журналисти Сымбат Максutowанын калемине таандык «Жоолукчандарга жообум, сакалчандарга саламым»², деген аталышта жарык көргөн макалага анализ жасайбыз. «Эркин Тоо» гезитинин 2011-жылдагы № 97 санына жарыяланган бул макала автор сөздү өзү туш болгон окуяны эскерүү менен баштайт. *«Бир жолу шаардык транспортто кетип баратып, бир кемпирге шашылыш орун бошото калдым. Ал ийменип отурбай койду, көрсө жапжаш эле кыз экен. Хиджаб кийип, жоолук салынып алса кемпир экен деп ойлопмун. Ошондон кийин хиджабды кимдер киет экенине кызыкчу болдум. Союз учурунда окуп, тарбия алып калган, орто жаштагылардын хиджаб кийгендерин көрүү өтө сейрек. Хиджабды Бишкекте Ислам институтунда, Чыгыш университетинде, «Давха» араб мектебинде окуган студент кыздар кийишет экен. Мен бир эки адамдан эмнеге хиджаб кийип алганын сурасам, түшүндүрүп деле бере алышкан жок. Ислам институтунда окуган кыз ыйманын сакташ үчүн кийгенин айтышты. Анда анын ою боюнча калган хиджаб жамынбагандардын баары ыймансыз болуп калышабы? Эч качан калп айтпаган, түз жол менен жүрүп, адамдарга көп жакшылык кылган адамдар хиджаб кийбей, өзүн ыймандуумун деп даңазалабай эле жүрүшпөйбү»³, - деп баяндалат. Журналисттин аналитикалык пикири адамды таң калтырат. Жогорудагы сүйлөмдү окуган адам хиджабды «Давха» мектеби, Чыгыш университети, Ислам институтунда окуган кыздар гана киет экен деген ойго жетеленет. Албетте, хиджаб кийгендердин басымдуу бөлүгү дегиси келгендир, антпесе Бишкек шаарында бир миллионго жакын калк жашайт, анын ичинде хиджаб салынгандар ошол окуу жайларда экен деп жазуу күлкүмүштүү да угулат экен. Ал өзүнүн сабатсыздыгын, бул маселени терең изилдебестен эле, оюна келгенин жазганы өтө өкүнүчтүү.*

«...Хиджаб – араб элинин улуттук кийими. Арабдар ысык чөлдө жашагандыктан тердетпей турган жеңил-желпи хиджабдарды кийишет. Эми бизде чөл же дайыма ысык күн тийип турбагандан кийин, аларды туураштын эмне кереги бар?»⁴

¹ www.azattyk.org, «1937: "Эркин Тоонун" биринчи редактору О.Алиевди да жок кылышкан», 26-август, 2017-ж. Бекташ Шамшиев – тилчи, котормочу, журналист.

² // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

³ // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

⁴ // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

Хиджаб дегенде кандай кийимди элестетүүгө болот, макаланы улантып окуган адамда суроо жаралат. Анткени, «хиджаб» деген сөз араб тилинен жабуу, ороо, бекитүү деген маанини билдирет¹. Эгер жабынуу же ороону деген критерийден алып карасак Курманжан Датка энебиздин кийимин да хиджаб деп эсептесек болот.

Макалада «Укук жана дин саясат» борборунун мүдүрү, белгилүү дин таануучу, теолог Кадыр Маликовдун мындай пикири кыстарылган: *«Курандын аяттарында жазылгандай аврат жерлерди жабуу керек. Аврат жерлерге моюн, чач, андан ылдыйкы бүт дене мүчөлөрү кирет. Бирок, ислам динине ишенген көп адамдарыбыз жамынып жүрүү деп хиджабды эсептешет. Курандын эч бир жеринде бир гана хиджабды кийгиле деген деп жазылган эмес. Болгону жамынгыла, катынгыла деген»*², - дейт.

Автор макаланын башынан бери бардык жерде «хиджаб» деп жазгандыктан хиджаб маселесин ачууда кадимки чач, моюн, бүт дене мүчөлөрүн жаап, бир гана колу жана жүзү ачык турган көйнөктү элестеткенбиз, бирок теолог Кадыр Маликовдун «Курандын эч бир жеринде бир гана хиджабды кийгиле деген деп жазылган эмес» деген сөзүнөн кийин кимиси кайсы кийимди айтып жатат түшүнүксүз болуп калды. Анткени, журналист «хиджаб» деп атап жаткан диний кийимдин үч түрү бар, алар: хиджаб, чадра, паранжа. Хиджаб боюнча жогоруда аныктама бердик, ал эми чадра – аялдын бүт денеси кенен мата менен оролуп, жүзү гана ачыкта калып, хиджабдан айырмаланып колу да оролгон абалда кенен болот³. Паранжа – аялдын жүзү менен кошо бүт денесин жапкан кийим⁴.

Журналист Сымбат МаксUTOва жеке баяндоосуна өтүп: *«Мына ушуну түшүнбөй, өңү кыргыз болуп туруп, арабдын улуттук кийимин кийип алгандарга таң калам. Эгерде ислам динине берилип, шарияттын баарын так аткарам десе, арабдарды туурабай эле жоолукту өзүнө ылайыктуу салынып, денесин жапкан көйнөктөрдөн жарашыктуусун кийинип алса болот да кемпирге окшобой»*⁵, - деген пикирин билдирген. Журналист макаласында айрым мусулман эркектердин Пакистан, Бангладеш стилиндеги кийинип жүргөнүн белгилеп, андай кийинбей эле дин изилдөөчүлөр Кадыр Маликов, Абдишүкүр Нарматов сыяктуу эле костюм-шым кийип, Чыгыш университетинин Араб өлкөлөрүнөн келген эркек мугалимдери сакалын өстүрбөй, чүмкөнбөй эле жүрсө болорун айтат.

Эмнегедир журналист кийинки оюн кыргыздын кыздары чачтарын бекитпей эле ар түрдүү модада жасап жүрүшсө жакшы жарашарын белгилеп, эркектердин да узун кийгени туура эмес экенин далилдеш үчүн *«Эркектер эч качан атасынын астында сакалын өстүрүп, саксаңдап отурган эмес. Эки-үч балалуу болгондон кийин мурут койгонго батынган. Эзелтен кыздарыбыз жоолукту күйөөгө тийгенче салынган эмес, ал эми азыркы исламга берилген кыздардай жоолукту бош таштап салынганды күйөөсү өлгөн аялдар гана колдонгон. Илгертен энелерибиз теңдик, эркиндик үчүн күрөшүп, эркектер менен тең укукта болуу үчүн жанын курмандыкка чалышкан. Анын бир мисалы Уркуя Салиева»*⁶.

Жогорудагы аргументтерден соң журналист кыргыз элинин өзүнө тийиштүү улуттук тамак ашы, кийинүү эрежеси, каада-салты бар экенин белгилеп, Араб өлкөлөрүнүн таасиринде калбай өзүбүздүн кыргыздык касиетибизди сактап калсак гана глобалдашкан дүйнөдө жутулуп кетпейбиз деген ураан менен автор макаласын жыйынтыктайт.

Бул материалдарда эң оболу журналисттердин Ислам дининин баалуулуктары тууралуу үстүртөн болсо да билбегени, күнүмдүк турмуш-тиричиликте көргөн билгени менен эле чектелгени дароо байкалып турат. Бирок тилекке каршы макала компетенциялуу адистердин ою менен бекемделген эмес. Ал эми теолог Кадыр Маликовдун пикирине шилтеме берүү аркылуу журналист өз пикиринин кубатын ашырууну каалаган, бирок

¹ ru.wikipedia.org

² // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

³ <https://ru.wikipedia.org/wiki>

⁴ www.youtube.com, «Насаат медиа», «Хиджаб жана паранжа жөнүндө», Ч.Жалилов, 2017.

⁵ // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

⁶ // Эркин Тоо, 2011, №97 (18-ноябрь), 15-бет.

эксперттен качан, кайсы жерден алганы көрсөтүлгөн эмес, а түгүл жолугуп интервью болгону деле күмөндүү.

Биздин журналисттик иликтөөбүздө «Эркин Тоо» гезитинин 2015-жылдагы №19 санында журналист Динар Турдугулованын «Ыйманың хиджабда эмес, дилинде!» аттуу макаласы басылып чыккан. Анда хиджаб же жоолук кийген окуучу кыздарды мектепке киргизбей коюп, ата-энелер нааразы болгон айрым фактылар келтирилет жана бул жаатта орток пикир табылбай жатканы эскерилип, төмөнкүчө жазылат: *«Кыргызстан – демократияга багыт алган өлкө. Жарандардын дин эркиндиги бар. Ошол эле убакта биздин мамлекет лайык (светтик) өлкө. Бул жаатта өлкө башчысы Алмазбек Атамбаевдин да пикири элге дайын: «...Деги эле «мусулман кийими», «мусулман эместин кийими» деген жок ыйык Куранда!...»¹* деген ошол кездеги Президенттин пикири берилет, бирок анын бул сөзү качан, кайсы жерде айтылгандыгы тууралуу маалымат жазылган эмес.

Ал эми экс-президенттин: «мусулмандын кийими» деген жок ыйык Куранда», - деген сөзү боюнча Куранда «Аараф» сүрөсүнүн 26-аятында: *“Оо Адам балдары! Денеңерди жаап жана кооздоно турган кийим түшүрдүк. Такыбалык кийими-эң жакшы кийим”²*, - деп баяндалат. Баарыбызга маалым болгондой Куранда айтылган өкүмдөр мусулмандарга гана парз же милдет болуп саналат. Андыктан «денеңерди жаап» деген сөз мусулмандарга багышталат, ал эми денеси жарым жылаңач кийим «мусулман эместердин», башкача айтканда Куранга ишенбегендердин кийими болуп эсептелет³.

Журналист Динар Турдугулова: *«Албетте, «мусулмандын кийими» деген термин таптакыр туура эмес. Азыркы мусулмандын кийими деп кийип жүргөн хиджаб же дамбал Малайзия, Индонезия, Араб өлкөлөрүндөгү аба ырайынын шарттарына жараша белгиленген. Мындан кабары жоктор «чыныгы мусулмандын кийими ушул» деп кабыл алышкан тура»⁴*, - деп бул ойлорун да, тагырагы хиджаб, дамбал кийимдерин эч бир далилге, булакка шилтеме бербей туруп жазган. Кала берсе аталган өлкөлөрдүн географиялык абалына жараша өздөрүнүн улуттук кийимдери бар. Мисалы: Малайзиянын «баджу куронг», «баджу кебайя», «баджу батик»⁵ аттуу салттык кийимдери, Индонезиялыктардын «кава», «сулавеси», «комбок»⁶, Араб өлкөлөрүнүн «Кандуре», «Бурке» ж.б.⁷ улуттук кийимдери бар жана алар хиджаб деп аталган кийимден кескин айырмаланып турат. Демек, Ислам дининин талабына ылайык келген аялдардын хиджабын башка бир улутка таандык кийим деп таануу туура эмес. Ал эми журналисттин мындай жеке пикирин карашы таңууланууга жол берилбейт, себеби Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинин 2-пунктунда мындай деп жазылган: *«Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде, өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктары менен эркиндиктерин урматтайт жана камсыз кылат.*

Эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этноско таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого алынышы мүмкүн эмес» – Баш мыйзамдын бул беренесине ылайык туткан дини, саясий же башка ынанымдары үчүн жарандардын кайсы бир тобу кодулоого, жемелөөгө алынуусуна жол берилбейт.

Жогоруда белгиленгендей, *«демократиялык өлкөдө ар бир жаранга дин тутуу эркиндиги берилген»⁸* деп жазылат да кийинки абзацта кайра эле: *«Айрыкча балакатка жашы жете элек секелек кыздар жана мектеп окуучуларына келгенде дин аралашпаган жана улуттук кийимдерге басым койгон оң. ...Баса, өлкө башчы Алмазбек Атамбаев мектеп*

¹ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

² Куран, «Аараф» сүрөсү, 26-аят.

³ www.youtube.com, «Насаат медиа», Кийинүү маселеси, Ч.Жалилов

⁴ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

⁵ <https://upita.livejournal.com/57844.html>

⁶ http://shei-sama.ru/publ/nacionalnaja_odezhda/indoneziya/indonezijskaja_nacionalnaja_odezhda/134-1-0-1532

⁷ <http://www.oae-platinumclub.ru/strana/obschaya-informaciya/tradicionnaya-odejda-jitelei-oae/>

⁸ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

окуучулары туурасында сөз болгондо хиджабды эмес, улуттук кийимдерге басым коюу туура экенин белгилейт»¹, - экс-президенттин бул айткан сөзүнө эч кандай булак, же шилтеме берилген эмес.

Көпчүлүккө маалым, мектеп окуучуларынын арасында диний ишенимине ылайык хиджаб же жоолук кийген кыздар мектеп директору тарабынан жемеге алынып, жадакалса мектепке киргизбей койгон учурлар арбын. Мисалы: «Аян» телеканалындагы «Чыйыр» ток-шоусунда «Жоолук» темасы талкууга алынганда Бишкектеги №86 орто мектептин директору ачык эле окуучулардын мектепке хиджаб менен келүүсүнө каршылыгын билдирген². Мындай көрүнүштөр албетте Баш мыйзамдын 16-беренесинин, 2-пунктуна ылайык адам укугун тебелегендик болуп саналат³, ал эми жоолук салынып мектепке барууну жериген журналисттин жогорудагы: «...мектеп окуучуларына келгенде дин аралашпаган жана улуттук кийимдерге басым койгон оң»⁴, - деп, билдирүүсү кандайдыр деңгээлде мыйзамды, демократиялык принципти сыйлабастык десек туура болчудай.

Макалада андан ары «Мутакаллим» фондунун төрайымы Жамал Фронтбек кызынын жоолукка каршы чыккандарга карата жүргүзүп жаткан иштери баяндалат. Мектепке жоолук кийип баруу боюнча Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан эч кандай чектөө жок экени эскерилип, дүйнө жүзүндөгү мусулман өлкөлөрдө хиджаб менен жүрүү боюнча мындай маалыматтар келтирилет: «Негизи, дүйнө жүзүндөгү мусулман өлкөлөрдүн катарына Арабия, Индонезия, Малайзия, Пакистан, Иран, Бангладеш, Маракко жана Түркия баштаган Орто Азиядагы Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан, Кыргызстан, Түркмөнстан мамлекеттери кирет. Бул өлкөлөрдүн дээрлик баарында тең мектеп окуучулары үчүн хиджаб кийүүгө тыюу салынган, бирдиктүү форма кийүү талабы бар»⁵. Мисал катары аты аталган он үч мамлекеттин ичиненен хиджабчан мектепке баруу Түркмөнстанда⁶, Өзбекстанда, Тажикстанда⁷, Казакстанда⁸ гана тыюу салынган, бирок толугу менен ишке аша элек, башкача айтканда хиджаб менен мектепке барууга тыюу салган мыйзам толук күчүнө кире элек. Ал эми калган тогуз мамлекетте андай тыюулар жок.

Эмнегедир макала дин таануучу Кадыр Маликовдун хиджаб маселесин жооптуу адамдар биргеликте талдап чыгып, бир мунапыска келүү чакырыгы менен жыйынтыкталат⁹.

Макала боюнча жыйынтыктап айтканда, журналисттик материалда тема боюнча эксперттердин оюна кенен орун берилген эмес; жеке пикир далилсиз таңууланган; «Ыйманың хиджабда эмес, дилиңде» деп аталганы менен ыйман жөнүндө эч кандай сөз болгон эмес.

Ал эми бул макала чагылдырылган беттеги иллюстрацияларга назар салсак, одоно бир катага жол берилген. Тактап айтканда макалага байланыштуу чоң көлөмдөгү сүрөттүн бир тарабында ой чиймелүү көйнөк кийип, чачтарын чачтарын өрүп алган, маасычан кыргыз кыздарынын образы түшүрүлсө, экинчи тарабында мода подиумунда басып бараткан хиджабчан кыздардын элеси турат. Ал эми жарым беттен көп көлөмдү ээлеген макаланын астында маркум Кыргыз Республикасынын илимине эмгеги сиңирген ишмер, философия илимдеринин доктору, профессор Рахат Ачылованын көз жумгандыгы жазылып, анын жакындарына көңүл айтылган текст менен бирге макрумдун хиджаб кийип түшкөн сүрөтү турат. «Ыйманың хиджабда эмес, дилиңде» деп шарияттын кийинүү өзгөчөлүгүн жемелеген

¹ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

² «Аян» телеканалынын өздүк архиви, «Чыйыр» ток-шоусу. Тема: Жоолук маселеси, 1-ноябрь, 2017.

³ Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 16-берене, 2-пункт, 2010, 27-июнь.

⁴ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

⁵ // Эркин Тоо, 2015-ж, 10-март, №19, 3-бет.

⁶ <http://islamreview.ru/news/skolnikov-turkmenistana-obazali-nosit-tubetejki-i-zakrytuu-odezdu/>

⁷ <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-hijab-uzbekistan-tajikistan-tatarstan/28999909.html>

⁸ <http://islam.kz/ru/news/v-mire/zapret-na-noshenie-hidjaba-v-shkolah-kazahstana-397/#gsc.tab=0>

⁹ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.

макаланын ылдый тарабында эле жоолукту шариат талабына ылайык салынган маркумдун элеси коюлган¹. Мындай одоно ката адамды иренжитпей кобойт экен.

Тилекке каршы мамлекеттик алдыңкы эки гезиттин айрым журналисттери жогорудагыдай журналисттик этикалык кодекстерди назарга илбей, Баш мыйзамдагы адам укуктарын эске албай диний атрибуттарды, көрүнүштөрдү жемеге алуусу өкүнүчтүү маселе. Качандыр бир кездери «Эркин Тоо» деген гезит жарыкка чыгып, элди тең карап, баарын бирдей агартуу кызматын аркалап Осмонкул Алиев, Ишеналы Арабаев, Кусейин Карасаев, Сыдык Карачев, Мустафа Акматовдор сыяктуу залкар инсандар кызмат кылышкан редакциянын бүгүнкү абалы ушундай.

Биз басма сөз мейкиндигинде Ислам дини менен байланыштуу маселелердин чагылдырылышына назар салып, илимий иликтөө жүргүздүк жана жарыяланган макалалардын сапатына баа берүүдө бир канча предметтерди колдондук. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Баш мыйзамынын беренелери, Кыргызстан журналисттеринин этикалык кодекси сыяктуу баалуу документтердин негизинде макалаларда жол берилген айрым кемчиликтерди аныктай алдык.

Илимий ишибиздин объектиси болгон айрым макалаларда диний маселени көтөрүп чыккан журналисттердин деңгээли, ой жүгүртүүсү, жазуу ыкмасы, кесипкөйлүүлүгү бир катар суроолорду жаратты. Анткени, эмоцияналдык чыңалуулар менен жазылган тексттер жеке ызаадан, психологиялык жагдайдан улам жаралган болушу ыктымал. Мисалы: «Жоолукчандарга жообум, сакалчандарга саламым» деген аталыштагы макалада журналисттин эмоция менен коштолгон сөздөрү, сүрөттөөлөрү буга далил. Анткени, маселени мынчалык жеңил жана жалпы баа берүү менен курчутуу жөнөкөй мотивден улам жаралышы мүмкүн эмес. Өзгөчө мамлекеттик «Кыргыз Туусу», «Эркин Тоо» гезиттери диний маселелерди баяндоодо журналисттик бей тараптуулук, компотенттүү эксперттердин оюн чагылдыруу сыяктуу элементардуу стандарттардын бузулуусуна жол бергени өкүнүчтүү маселе.

Ал эми диний маселени көтөрүп чыккан басма сөз өкүлдөрүнүн диний сабаттуулугунун төмөндүгү айтылбаса да белгилүү. Балким, ошондуктан да жогорудагыдай кемчиликтер орун алып жаткан чыгар. Антпесе, жүйөөсүз айыптоолор, какшыктоолорго жол берилмек беле.

Спорт темасын чагылдырган журналист ал багытта кеңири маалыматка ээ болбосо, жазган макаласынын сапаты начар болушу турган кеп, ошондой эле бул экономика, саясат тармактарында да калем кармаган журналисттерге таандык. Бирок, бүгүн Кыргызстанда диний абал убакыт өткөн сайын өзгөрүп барууда, мындан 20 жыл мурдагы кырдаалга салыштырмалуу адамдардын диний түшүнүктөрү өзгөрүп, намаз окуган, ибадат кыла баштагандардын саны өстү, демек алар коомдун алдыңкы катмарларынан туура маалыматты күтөт, антпесе чыңалуу жүз бериши мүмкүн, ошондуктан дин темасын мыкты билген журналисттерди даярдоо учурдун талабы. Кыргызстандагы Жогорку билим берүүчү мекемелердин биринде да дин тууралуу предметтер, окуулар, болбоду дегенде лекциялар жок. Демек, мындай кадрларды даярдоо жогорку окуу жайлардан башталса орундуу болмок. Ал эми журналистика тармагында иштеп жүргөн адистер үчүн диний окутууларды уюштуруу зарыл жана муну мамлекет өзү демилгелегени оң, антпесе бул милдетти ар кандай башка диний уюмдар аркалап, башка кызыкчылыктар жүз бериши мүмкүн.

Андан соң дин маселеси боюнча иш алып барган эксперттерди да коомдук маалымат үчүн атайын даярдоо курстарынан өткөрүү керек. Ага катарлаш расмий каттоодон өткөн диний мекемелерде да коом менен байланыш бөлүмдөрүн ачып, анда иштешчү адистерди да массалык маалымат каражаттары менен иштөөнү жана коомго диний маалыматты жеткирүү чебердигин үйрөтүү зарыл.

¹ // Эркин Тоо, 2015, 10-март, №19, 3-бет.